

ОПАСНОСТ ФУНДАМЕНТАЛИЗМА¹⁾

ГЕОРГИЈЕ МАНЗАРИДИС

Професор етике и социологије хришћанства
на универзитету „Аристотелио“ у Солуну

ундаментализам се типолошки јавља као борбени конзервативизам. Док се конзервативизам ограничава на мирно одржање традиције, фундаментализам предузима њено динамично утврђење и истицање наспрам сила, које он види да јој прете. Конзервативизам остаје посвећен прошлости, јер у њој лоцира истину, док се фундаментализам активира у садашњости, креће се ка будућности, истичући искључиве и неоствариве ставове из прошлости, борећи се против сваке силе која може да их угрози. Ни конзервативизам ни фундаментализам не представљају аутентичне феномене традиције. Први се прикива за прошлост и не интересује се за органско распрострањење традиције на садашњост и будућност. Други се интересује за садашњост и будућност, предузимајући њихово оживљавање непроменљивим ставовима из прошлости. Предање Цркве се, међутим, не прикива ни за прошлост, ни за садашњост, ни за будућност. Оно види време натопљавано вечношћу, види га као простор учешћа у вечности.

Фундаментализам, упркос свом, у основи, религијском пореклу, није чисто религијски феномен, нити наравно политички или друштвени. Уосталом, колевка фундаментализма, који претећи расте у нашем друштву, није структура друштва или његова политичка организација, већ човекова личност. Зато се, између осталог, не испољава само као феномен одређених религијских или социјалних група, већ и као стање које прожима читаво друштво и свакога по на особ. Речено значи да фундаментализам не потребује само социолошки, него и богословски приступ. Уколико Социологија може да приступи феноменологији фундаментализма и укаже на његове везе са друштвеним околностима, богословље може да уђе дубље и проучи његову онтологију.

¹⁾ Преведено из књиге (=уџбеника) *Хришћанска Еџика I, увод, ојшџа начела, савремена проблематџика*. Θεσσαλονίκη 2002.

Социолошки приступ, међутим, има извесну урођену потешкоћу. Од свог оснивања, Социологија је имала тежњу да занемари, па чак и презре, значај религијског чиниоца. Понекад маргинализацијом религијског живота, понекад његовим ограничењем на сферу приватног, а понекад потпуним његовим напуштањем, била је у немогућности да констатује његову истинску улогу. Али и по својој природи, Социологија се, као феноменолошка наука, не интересује за онтолошку истину. Утолико више се не интересује за личност, која има превасходну вредност за приступ фундаментализму и његово тумачење. Личношћу и онтолошком истином првенствено се бави богословље. Зато је и његов значај по овом питању пресудан. Природно је пак да многе констатације Социологије, на феноменолошком пољу, олакшавају дело богословља.

Али и богословски приступ фундаментализму не треба сматрати једноставним и једнозначним. Начини на које се богословље схвата, не само у ширем хришћанском, него и у православном свету, су многи и међусобно различити. Речено се у главном запажа на пољу такозваног академског богословља, које се не храни непосредно црквеним искуством. Произвољности и лична тумачења овде могу да доведу до потпуног помрачења богословске истине. Аутентично православно богословље претпоставља, или лично учешће у црквеном искуству, или поверење према онима који то искуство имају и изражавају га.

На основу православног богословља, израженог од Светих Отаца Цркве, можемо да дођемо до корисних смерница за схватање и превазилажење фундаментализма. Као што смо већ рекли, фундаментализам изражава централне проблеме нашега времена. У крајњој анализи, изражава проблем људске личности, онако како се он данас доживљава. Непрестано продубљивање расцепа у човеку попримило је, у наше дане, најшире димензије: запоставило је јединство које негује религијска вера, растурило кохезивне везе друштвеног живота, уопштило неутемељеност људи и дало драматични карактер трагању за тачкама ослонаца. Фундаментализам, као покрет за заштиту извесних темељних (=фундаменталних) начела, која су постојала у прошлости и сматрају се од животног значаја за садашњост и будућност, изражава то трагање. Посебно у времену попут нашег, трагање за неким ослонцима се не истиче као излишан луксуз, већ као животна неопходност.

Из угла православног богословља, које не раздељује, несторијански, религијски живот од друштвеног живота, феномен фундаментализма је превасходно богословски. То важи, не само онда када се појављује у свом типично религијском облику, већ и када се појављује као друштвенополитички и антрополошки феномен.

Фундаментализан трага за оним што је темељно (=фундаментално), које поистовећује са апсолутним. То трагање је у крајњој анализи бого-

словско. Одговор пак који се даје, обично није богословски, виђено из угла макар православног богословља. Речено се збива зато што се то *шемељно* не поставља на пољу нествореног, већ створеног, које се сматра и једино стварним.

Апсолутизовање пак створеног представља основну богословску омашку, која укида суштину Хришћанства. То апсолутизовање значи затварање у овосветскост; значи, у крајњој анализи, идолопоклонство. Апсолутизовање створеног истовремено сакати антропологију и истину о људској личности. Створено, као пропадљиво и пролазно, налази се унутар граница смрти. Према томе, оно не може да избави човека од страха од смрти и пружи му слободу и пуноћу. Не може да му помогне у његовом усавршењу као личности.

Несигурност и осећај празнине, који доводе до рађања фундаментализма, нису етичка, већ онтолошка стања. Фундаментализам нема стварну онтологију, али му полази за руком да убеди своје припаднике да, на место онтологије, прихвате морализам или деонтологију. Ту се налази његова главна заблуда и слабост, али одатле и извире његов фанатизам и непоправљивост.

Фундаментализми свих нијанси апсолутизују створене елементе: законе, правила, форме, начела. То се дешава, или стога што се нестворено уопште не познаје, или стога што се нестворено поистовећује са створеним компромисним средствима, кроз која се пројављује у свету. На онтологијама, које су ограничене оквиром створеног, темеље се, не само очигледно религиозни или и нехришћански, него и хришћански фундаментализми. Онтологија пак уоквирена границама створеног је богословски неутемељена и непостојећа. Тако у свим случајевима фундаментализма недостаје истинска онтологија, која ствара отварање ка нествореном, и самим тим се искривљује усавршење човека као личности.

По хришћанском учењу, човек није самобитан, већ постоји у односу са Богом. Крајњи онтолошки почетак човека је небиће. Потоњи његов почетак је творачка воља Божија. Човек је потенцијално личност или ипостас. Његово усавршење као личности или ипостаси, што представља и циљ постојања човековог, остварује се усхођењем ка првообразу. То је истоветно са његовим отварањем ка нествореном. Без тог усхођења, човек остаје утамничен у простору и времену, робујући пропадљивости и смрти. Није тело тамница душе, него је читаво биће његово тамница његове ипостаси или личности. И пошто је то усхођење осујећено његовим потчињењем греху и смрти, остварење усхођења пружа се као Христов дар личности, којој се јавља истински човек.

Фундаментализам не зна истину личности и личносног. Не прихвата дакле да је истина лична, нити да учешће у њој има лични карактер

и да се остварује личним ритмовима, који се узводе до часности и слободе човека. Позива се на истине, али одриче истину живота и слободе. То се лако схвата, јер се чулна уверења, логички облици, установљене конструкције и етичка изопштења, уверљивије показују и лакше гањавају човека. Уосталом, када губи суштину, човек се често везује за форму. Ограђује се објективним уверењима, која долазе да подупру његову личну несигурност. Пуни се морализмима, да би покрио своје егзистенцијалне немире. Пада још и у самозаблуду, унутрашњом надменошћу, да тобож чува светиње или и самог Бога, прикривајући сопствене несигурности. Историја фундаментализма је историја очајног покушаја човека да своју унутрашњу празнину покрије објективним уверењима. Иако се фундаментализам сматра новим феноменом, он има веома старе корене. Формална указивања и оповргавања фундаменталистичких феномена видимо да је вршио сам Христос у јудејском друштву Свога времена. Јудеји, који су осуђивали Христа да престапа Мојсијев закон и скрнави Суботу, бивају изобличени Христом да апсолутизују текстове Писма, а не могу да схвате њихов дух: *„Испирајујете Писма, јер ви мислите да у њима имате живој вечни; а баш она сведоче о мени; и нећете да дођете к мени да имате живој“* (Јн.5,39-40). Бивају изобличени да се усредсређују на једнострано схватање слова Божијег, а равнодушни су према самом Богу; да апсолутизују форме и облике, а не могу да се избаве од светских ослонаца. Зато су и очекивали Христа као Месију који „остаје довека“, дакле у уверењу створеног, и саблазнили се, када су чули да ће Син човечији бити распет.

Прибегавање објективизацији предања је увек лакше и психолошки убедљивије решење за покривање унутрашњих празнина, посебно у кризним периодима. Особито на пољу религије: светоотачки списи, форме и канони Цркве, установљени ауторитети, претварају се у симболе груписања и арсенала за одбрану субјективних избора и пораз непријатеља. На тај начин се рађа сурови фундаментализам, који усмрћује истину вере и обожује форме и њихову објективизацију. Тај фундаментализам се обично показује утолико суровији, уколико је већа сигурност у предање које брани. У том случају предање се не схвата као начин живота, већ као објективно слово, да би покрило духовну празнину. У ствари ту не влада предање, већ нека његова сасушена љуштура. Не постоји традиционалност, већ нападни конзервативизам или ревност *„не по разуму“*.

Хришћански фундаментализам је повезан у новије време са Протестантизмом, у чијем окриљу је задојен млеком, али је постепено у великој мери отупио секуларизацијом. Упркос томе, нису престале да постоје протестантски фундаменталистички изданци зилотског духа и апсолутистичких захтева.

Православна Црква је по природи својој апсолутна. Ревност Божија се не налази на маргини, већ у њеном срцу. То је, међутим, ревност „по разуму“ и иде упоредо са истинским богопознањем, које је заједништво са Богом љубави. Православна Црква не прихвата створено за свој темељ, као што се дешава у фундаментализму. Од тренутка када се то деси, Православље престаје да постоји или тачније – на основу православног богословља – престаје да постоји Хришћанство, јер се од створеног чини идол. Опасност тог застрањења увек постоји као претња Православљу.

Ако пак Православној Цркви прете фундаменталистичка расположења одоздо, тј. од лаичких миљеа, Римокатолицизму прети образовани фундаментализам одозго, тј. од врха црквене управе. Богословским критеријумима којим смо приступили фундаментализму, чини се да се, као његов кров, показује папски примат. Тај фундаментализам, који се креће по врху, има веома шире последице. Одсуство искуственог богословља, формализација духовног живота, свођење црквеног предања на папски примат и узвођење Еклесиологије на папску власт, ствара огромно фундаменталистичко искушење, које већ много векова обитава у римокатоличкој црквеној управи. Насртаје тог искушења, које се понекад бори са ванхришћанским фундаменталистичким покретима, или се изражава у виду Уније, често прима и Православна Црква.

Православна Црква је у крајњој анализи радикална. И само као радикална може да не буде фундаменталистичка. Само када се одриче својих темеља на пољу створености и остаје отворена на пољу нествореног, одржавајући живим лични однос са нествореним Богом, постоји као Православна Црква. Та одричност, која се збива одричним (=апофатичким) богословљем, не значи релативизацију или напуштање њених догматских темеља. Насупрот, Православна Црква се занима и појединостима догмата, и заступа став „када је о Богу реч ни најмања ствар није мала“. Осим тога, она иде ка одрицању свих створених елемената, јер они по природи својој немају могућности да сместе нестворено.

Када православни види своје корене на пољу створеног, он постаје фундаменталист. У том случају, не да се само не храни на истинском извору Цркве, који је лични однос са нествореним Богом, него и изопачује свако лично општење. У крајњој анализи, изопачује сваки однос љубави и слободе, јер га искључује као компромисан и сумњив. За њега је створено сигурно, јер се чини непоколебивим. То, међутим, представља основну богословску неумесност. Непоколебиво не постоји као дат облик, већ као очекивани живот. Уз православне богословске критеријуме, који се сумирају у онтологији нове твари, хришћански фундаментализам представља изопачење хришћанске истине, прављење идола од Хришћанства и порицање нестворене Цркве.

Отварање ка нествореном је отварање апсолутној љубави и апсолутној слободи. Тачније, то је отварање личном Богу љубави и слободе. Вера у тог Бога је неспојива са фанатизмом или мржњом према другима; она је неспојива са фундаментализмом.

На крају треба рећи да се данас распростраранио и извесни научни фундаментализам. Тај фундаментализам, покривен огртачем науке, изгони, као фундаменталистичке, све тежње које се не поклапају са његовим прописима. Сматрајући за истинско само научно знање и одбацујући било шта што се не потврђује научном методологијом, он затвара човека и његов живот у нечовечне и мртве облике. Тај сурови фундаментализам, који данас као најглавније оружије користи науку биологије, оспорава сваку духовну и етичку стварност и поистовећује човека са његовим биолошким функцијама. Тако постаје изузетно опасан по човека и цивилизацију.

Са јелинској превео Дејан Рисић